

Olav Christensen,

IKOS:

DEN TREDJE VEI

Kulturarvens problematiske retorikk og muligheter

Kulturarvsbegrepet er tilsynelatende nøytralt, et deskriptivt begrep som henviser til fenomen utenfor ideologienes sfære. Men etterstavelen **arv** peker i en helt annen retning. Arv er en form for verdioverføring fra tidligere generasjoner. Det forteller ikke bare at verdier er mottatt, men også at tidligere generasjoner hadde noe å overføre. Ved å verdsette denne arven tillegges forfedrene status og fortiden verdi. Forstavelsen **kultur** forteller at fortidsarven knyttes til et kollektiv, et fellesskap. Kulturarv forteller derfor noe om kollektiv tilskrivning av egenverdi. Hvert utsagn om at noe er kulturarv impliserer derved verdsetting som både er kulturell og politisk, og følgelig også retorisk.

På 2000-tallet er det mildt sagt politisk ukorrekt å snakke om den **norske** kulturarven. Vi opererer nå med *kulturarver* i flertall, ut fra erkjennelse av de politiske potensialer i kjølvannet av kulturarvens retorikk. I ettertid er det lett å se at nasjonalisering av kulturarv (jf. Löfgren 1989 "The Nationalization of Culture") var politisk begrunnet virksomhet, men som kulturviter Hans-Jakob Ågotnes skriver var homogeniseringen lenge så "vellykket" i Norge at det nasjonale fungerte som et underliggende og nærmest usynlig premiss (jf. Ågotnes 2007, <http://www.kaff.no/>). Innvandringen fra 1970-tallet gjorde det umulig å opprettholde et en-etnisk nasjonalt selvbilde, og innenfor dagens flerkulturelle paradigme blir det mer og mer opplagt av kulturarv har politiske potensialer.

Dette har medført et stadig sterkere krav om en refleksiv grunnholdning, ikke bare når det gjelder representasjon av kulturarv, men også i forhold til inkludering av fenomener som tidligere var underkommunisert eller tabuert. I tråd med dette har man de senere år blitt presentert for homse-bryllup på Norsk Folkemuseum, eller utstillinger om vold mot barn og kvinner på Maihaugen. Men det er et spørsmål om ikke enigheten i forhold til slike spørsmål er massiv, og at man som før er tilbøyelig til å presentere det som er politisk korrekt.

IDENTITET PÅ MUSEUM

Kulturarv brukes til å posisjonere identitet. Men kulturelle selvbilder eksisterer som kjent ikke i løst vekt, de forutsetter en relasjon, for kun gjennom ”den andre” blir identitet distinkt. Dette innebærer ikke nødvendigvis noen eksplisitt kontrastering; adresseringen ”norsk” eller ”vestlandsk” er bærer med seg en forestilling om egenart, en motsetning til eksempelvis ”svensk” eller ”østlandsk”. Det er ikke lett for kulturhistoriske museer å unnslipe sin fortid, fordi deres rolle som formidlere av kollektive selvbilder bærer med seg ulike verdibaserte (makt)posisjoner.

Gjennom et forskningsprosjekt i regi av det nordiske forskningsprogrammet ”National Culture – Nordic Space” ser jeg på hvordan relasjonen dansk-tysk representeres ved kulturhistoriske museer på dansk side av grensen. Det relasjonelle er her kjernen i museenes formidling av historie og kulturarv. Motsetningen mellom det tyske og det danske når sitt høydepunkt i *Grenselandsmuseet* i Sæd, der Dansk Folkeparti og Pia Kjærsgaard boltrer seg i fremstillinger av ondartede tyskere og gode dansker. Alt ondt kommer fra den gale siden av grensen, som bør voktes og vernes.

Det de danske museene unngår å fortelle er at Napoleonskrigen medførte gjentatte franske overgrep på tysk befolkning/territorium, samtidig som fransk kultur ble holdt som overlegen tysk. Slik sett deler tyskere og dansker skjebne. Men de danske museene i Sønderjylland lever enda godt på formidling av den forsmadelige realitet at tysk lenge var hoffspråk i 1700-tallets Danmark og ansett som finere enn dansk. Gjennom mitt delprosjekt i Culver-programmets regi (Nfr) undersøker jeg hvordan det norske ble konstruert i kontrast til det danske: I den etniske konstruksjon ”norsk” ble selvbilder som sto fjernest fra dansk fortrukket, og da i særdeleshet fjellbonden, som var et favorittmotiv når norsk egenart ble tematisert.

Tysk konstrueres i kontrast til fransk, dansk i kontrast til tysk, og norsk i kontrast til dansk. Til grunn for alle disse selvbildenes vitalisering på 1800-tallet lå en opplevelse av maktbasert nedvurdering. Men det stopper ikke her. I et tredje forskningsprosjekt, finansiert av Culcom, ser jeg på relasjoner mellom etniske grupper i Finnmark, slik det kommer til uttrykk i museene i fylket. I de samiske museene er kontrastering mot norsk et sentralt virkemiddel i dannelsen av etnisk identitet, ikke minst på det språklige området. Å ha ligget under kulturell

dominans fra en storebror er et sentralt element i Nordisk identitetsdannelse, og et fenomen som går fra sentrum mot periferi.

TRE IDEALTYPISKE MÅTER Å FREMSTILLE IDENTITET I MUSEER

Den klassisk måte å fremstille selvbilder på er gjennom å formidle et **innhold** som får representere særpreget i ens eget. Dette gjelder uavhengig om konteksten er etnisk, nasjonal, regional eller lokal. Folkemuseene har tradisjonelt hatt innholdsprentasjon som sitt arbeidsfelt: Deres mål er å materialisere rammer om visse livsformer, men ved imitasjon av tradisjoner/stereotyper og ved å bekrefte kjente repertoar av innhold forsterkes deres overbevisende kraft langt ut over det en vanlig utstilling kan vise til. Dette er en av grunnene til at bygningsmiljøer har sterkere retorisk kraft enn andre former for kulturarv. I tillegg blir kulturarvens fysiske manifestasjoner mer enn mentale bilder, men fysiske rammer der man kan bevege sine kropper omkring. Slik sett transenderer folkemuseene forholdet mellom kulturarv/fortid/historie på den ene siden og samtid/ opplevelse på den annen. Kulturarvens innhold blir følgelig noe man kan erfare og som blir forståelig i lys av fenomenologi, og ikke primært ved kulturhistorisk fremstilling.

Innholdsformidling bærer med seg forestillinger om egenart. Presentasjon av innhold som gjenstander, bygningsmiljøer osv. kan bygge og bekrefte kulturelle selvbilder, og spesielt når slikt innhold knyttes til høy status vil dette kunne generere stolthet. Men veien kan være kort fra stolthet til forestillinger om storhet og overlegenhet, og derved åpne for de etnosentriske varianter av kulturelle selvbilder. I slike sammenhenger blir innhold, som i seg selv kan være verdifullt, omskapt til noe problematisk. Vektlegging av **grense** mellom eget og andres, ved å trekke frem det som adskiller og begrunner hierarkier, kan underbygges og begrunnes med henvisning til kulturelt innhold. Kulturelle grenser, eller ”områder” hvor ulikhet finnes eller påstås å finnes, kan derfor generere motsetninger og i ytterste konsekvens underbygge konflikter (slik det ble demonstrert i det tidligere Jugoslavia). Et ensidig fokus på kulturelt innhold basert på en enkelt etnisk/nasjonal gruppes innhold, vil uansett bære i seg kimen til et potensielt problematisk grensefokus.

Men det finnes også en alternativ vei i dette landskap av problematiske tradisjoner og etablerte betydningsdannelser. På nettstedet til *Grenselandsmuseet*, som er en avdeling av *Sør-Varanger museum* i Kirkenes, lå det et forbilledlig eksempel: Nettutstillingen ”Det

grenseløse vannet – Ei elv, tre stater”. Her er emnet Pasvikelva og distriktets historiske mangfold med flere samiske befolkningsgrupper, kvensk, finsk og russisk og norsk, et utgangspunkt som nødvendigvis stiller andre krav til formidlingen. I museets presentasjon heter det at ”(u)like kulturer har møttes og utviklet seg gjennom tidene. Folk har lært av hverandre og dratt nytte av hverandres erfaringer” (jf. <http://www.detgrenselosevannet.no/>). Grenselandsmuseet ved Norges nordøstlige grenseområde har diversitet og motsetninger som utgangspunkt, og dette gjør at en geografisk sett marginal institusjon kan gripe tak i problemstillinger med stor relevans for kulturarvsformidling generelt.

Perspektivet som Grenselandsmuseet peker ut er en tredje vei i forhold til et fokus på innhold og grense, en vei jeg har valgt å betegne som **samvirke**. Samvirke forteller om prosesser der ulike menneskeskapte faktorer interagerer, ikke bare som et samarbeid, for det peker også mot en virkning. Det å kunne trekke veksler på flere kunnskapsregimer og tradisjoner er en fordel hevet over diskusjon, ganske særlig når utfordringen er å livnære seg i et karrig landskap.

Faktum er at hvis man ser på realitetene i de fleste flerkulturelle samfunn eksisterer ulike etniske grupper sammen i et **samvirke**. Dette gjelder uavhengig om den enkelte gruppe fastholder en etnisk grense og egen kulturarv. Det er heller ikke slik at tradisjonelle, primærnæringsbaserte samfunn som de i Pasvikkdalen har spesielt stor nytte av etnisk mangfold. I moderne samfunn som det vi lever i er slikt mangfold en del av grunnlaget for konstruktive endringsprosesser.

Samvirkeperspektivet åpner for en type undersøkelser som kan synliggjøre konstruktive potensialer knyttet til kulturelle prosesser med utspring i institusjoner. Håndtering av spenninger mellom kryssende og sammensatte identiteter stiller museene i en spesiell stilling, med særlige utfordringer og muligheter. Synliggjøring og kommunikasjon av fleretnisk samvirke i disse sammenhengene skaper en form for laboratoriesituasjon som åpner for undersøkelse av spørsmål som hvordan relasjoner, verdier og normer reproduseres og forandres gjennom ulike former for samhandling og kommunikasjon (jf. målsetninger for forskningsprogrammet Culcom). Ulike versjoner av kulturarv bør være et slikt felt for samhandling, og gjennom samvirkeperspektivet kan museene finne veien ut av tradisjoner preget av endimensjonale representasjoner.